په بایزید د الزامونو رو انی جوابونه

Blames On Bayazid and The Answers

Faqir Muhammad Faqir★

ABSTRACT:

The Roshanites have given a lot to Pashto literature. They were the writers who draw a real map to classical poetry. On behalf of their religious theories they were opposed a lot by Akhun Darveza and his followers. They were blamed for so many charges time by time. They also defended their selves in their writings and attempted to answer all the blames and charges. In this research paper the blames charged against Roshanites are brought out. In addition answers for the charges are also given from the writings of the Roshanites.

بایزید انصاري د پ تو ژب او اد ب هغه محسن د چ په دې ل
ک د ډ رو اولیتونو اعزاز ورته حا ل د . که یو اړخ ته د پ تو ژب د نثر
د اولني کتاب تن د نو بل طرف ته د خپلا ژب د تنوع او لیک دود د
ترق حامل هم د . د ضرورت له مخه د نوؤ کو جوړولو کار او زیار ئ د
پ تو ژب لمنه نوره هم پراخه ک ې ده. دې سره سره ئ په ژبه دا احسان هم
د چ مخالفین ئ د د مخالفت په اساس د ادب خاوندان ر دلي دي.

"رو ان د رو اني لارې تصوف د غرونو له غارونو د
مبارزې ډ ر ته راوست او تصوف ئ د خپلا ولن خپل
اولس اود خپل ه واد خدمت ته او ومار . او د ملي
ازاد بخ ونکي مبارزې لپاره ئ د تاریخ په یوه خا ه
زماني دوره ک مجاهده ډله وراندې ک ه"[١]

په دې ل ک بایزید انصاري سره د هغوي د ب لوثه، ب غرضه
خدمت او د الله په لاره ک د مجاهدې په وجه ډ ر علمي او رضاکار خلق یا

★ Lecturer Pashto Department Islamia College University Peshawar.

مريدان پ دا شول او د دوي د تبليغ په وجه روانی تحريک دومره زور ونيولو چ د بايزيد په م ينه هم ختم نه شو.

د بايزيد نه پس د هغ امن او نمسي د هغ قائمام پا شول. او ډ ر پلويان او مريدان ئ پ دا ک ل چ د هغوي په وجه د مغلو خوبونه حرام شول.

"د رو اني تصوف او ادب يره د بايزيد رو ان د ه او مجاهدې سره کاره ک ي چ د تصوف خپل ا ي انداز او مسلک لري. هغوي د الله تعالی د وحدانيت او قرب حا لولو د پاره خلق ه ول او په جار ی دغه تبليغ کولو. په دې لاره ک هغوي ته ډ ر خن ان هم وو. ول هغوي د دغو ک ک چونو او مصيبتونو هم پروا ن کوله او دغه کار ته ئ دوام ورک و."[٢]

پير رو ان خپل مسلک او تصوف ډ ر په ت ز سره روان ک وو. د هغوي د شهرت اوازه په هر لوري خوره شوه. ډ ډ خلق ئ مريدان شول. د ضرورت او د مجبور له کبله. پير رو ان مختلفو سيمو ته هجرت ک وو. د نورو ايونو نه علاوه اشنغر ته هم تل وو. په دې حواله اغل ډاک ر پرويز مهجور خو شکي ليکي.

"پير رو ان چ کله اشنغر ته راغلو او زر ئ ول دو نو خپل خليفه ان ئ په اطرافو ول ل. لکه خليفه مودود ئ قندهار ته، خليفه دولت ئ اکبر باچا له، خليفه يوسف ئ مرزا سل مان له او بعض خليفه ان ئ بلخ بخارا ته ول ل. خليفه ارزاني ئ هندوستان ته ول لو"[٣]

ددې تبليغ او تحريک په وجه ورسره ډ ر پلويان يو ائ شول. ب شم ره خلق ترې متاثر شول. د مريدانو حلقه ئ ورځ په ورځ س وا ک دله. د هغ نوم تر لرې لرې خور شو. مريدانو به ئ ډ ر قدر کولو. دا که چ هغ په دې حقه لاره

ک د ه قسمه خن انو او مخالفتونو پروا ن کوله. په دې حقله ډاکټر يار محمد مغموم ليکي:

"هغوي د معاشرې د ا لاح په غرض د ناقصو پيرانو، قاضيانو، مليانو، حاکمانو او عامو و و په نره غندنه ک ې ده. او په دغه سلسله ک ئ د ان، مال او اولاد ته د زيان رس ېدو د ممکن نتيج ه پروا ن ده ک ې".٤

دغه وجه ده چ د هغ مخالفين هم ل نه وو. که يو طرف ته دغس مقابلو او مخالفت پ تو ژب او ادب ته فائده رسول ده. نو بل اړخ ته ئ رو انيانو د پاره ډېر ک اؤنه او مشکلات هم پ ېدا ک ل. تر دې چ هغوي ته ئ خطرناک شکل اختيار ک و. قسما قسم الزامونه پرې هم ول ېدل. د ملحد، کافر فتوې پرې ول ېدې. د تناسخ، اسماعيليه او حلوليه عقايدو الزامونه پرې ول ېدل.

د هغه دور د خلقو د اخون درو ېزه بابا او د دې دور د خلقو ذکر شوي الزامونه که مون په غور سره و ورو. نو دا به ثابته شي چ حقيقت بل د . که چ اوس د رو اني تحريک سره د ت لو شاعرانو او د پير رو ان اثار مخ ته راغل دي. چ دا ترې ښکاره ک ي چ اکثر الزامونه ب بنياده دي. حقيقت دا د چ رو انيان ول د شريعت پوره منونکي دي. د سني مسلک خلق دي او دا د هغوي د کلامونو نه ثابته ده. د تناسخ منونکي د زيديه فرقي خلق دي او اسماعيليه د رافضي شيعه فرقه ده. چ حضرت علی(رض) د خلافت اولن حقدار ي. او په نور حابو يعن حضرت ابوبکر(رض)، حضرت عمر(رض) او حضرت عثمان(رض) هم فوقيت ورکوي. او بدې ردې هم ورپس وائي.

اخوند درو ېزه بابا تذکرة الابرار والاشرار ک ليکي چ بايزيد د مُلا عبدالسلام نه متاثره شو وو او د هغ پيروکار وو او دا چ مُلا عبدالسلام باطنيه او اسماعليه عقيده لرله.

"چنانچه شخصی از خراسان امده درمیان ایشان در وات
در موضع چکدره اقامت گرفت و متاهل شته قوانین و
قواعد رفض الحاد را به اظهار رسانیده. این مردم را علی
پرست و دشمنان ثلاثه گدانیده ."٥

ترجمه: دا س ې له خراسان نه راغلی وواو د سوات په چکدره ک ئ اقامت اختیار ک وو. او د رفض او الحاد لارې ئ اختیار ک ې وه دا س علي پرست وو او د دریو واړو خلیفا انو دشمن وو.

اخون درو زه بابا مخزن ک لیکي:

"هندوستان لره روان ش ورغ تر کلنجره. لکه دا له ئ ډ ره
مقام ش ډ ر خلل ئ په ایمان ش . د ایمان خلل ئ دا وو چ
اشنائ دا ملحد مراه سلیمان ش ، لکه حبت او محبت ئ له
سل مان ش تر ډ ره، سل مان پور په مراه وو، مراهي شوه
د بایزید د زړ نه ت ره. "٦

په دې حقله اغلی جس س امیر علي وائي.

" که چرې د بایزید د ا ولو تنقیدي جائزه واخستلی شي. نو
معلومه به شي. چ د اسماعلیه عقائدو په بنیادونو باندې
د تصوف او وحدة الوجود ولاړ عمارت د "٧

د اسماعیلیه عقیدې د الزام باره ک محمد اکبر کر ر هم لیکي چ :

" له متونو او مدارکو جوتی ي. چ د اسماعیلیه عقائدو
ن د ده (پیر رو ان) ته هم رس دلی او هم له دغو
عقائدو متاثر شو وو"٨

خود رو انیانو شاعرانو او پیروکارو نه دا خبره ثابته ده چ هغوي ملور مذهبونه مني او د حنفي مسلک پیر وکار دي او حق ئ ي او د شریعت د فرمانبردار عکاسي ئ د کلام نه ک ي. داس ه قسمه خبره د هغوي

مسلک ک نشته چ ورته وته ونیوا شي. د داس قسمه خبرو هغوي په خپله غندنه کوي. لکه دولت لوا وائي.

د بـــابکر د عمـــر، عثمـــان هجـــوه کـــه
را فـــضي حمارســـتان ر ـــي پـــه ډتـــا۹

یا دا چ :

پـه اختیـار ئـ تـر حـضوره پـورې راغلـم
اوس مـخ رو ـ پـه لـور واړه مـذهب یـم

(دولت دویوان ص ۱۲۳)

د دې نه دا ثابت ي چ رو انیان نه رافضي وو ن اسماعیلیه کله چ مون د دوي په شاعر ک د دې قسمه عقائدو رد وینو. دا ن چ رف دولت لوا ي ئ غندنه ک ې ده بلک ارزاني، مرزا خان انصاري، علي محمد مخلص، وا ل رو اني او کریمداد رو اني هم دغه قسم عقیدو او عقیده لرونکو مخالفت ک د او مون ورو چ لور مذهبه حق ي او د الحاد او حلول مخالفت د دې خبرې غمازي کوي چ دوي په توحید کلک ولاړ خلق دي.

د لورو یارانو او د حنفي مسلک ذکر دغو ولو رو اني شاعرانو په شعوري ډول کله ک د چ د ذکر شوو الزامونو رد وک شي او دا ثابته ک ي چ سني مذهب دي. رافضي او اسماعیلیه نه دي.

د لسو یارانو ذکر دا خبره رد کوي چ هغوي رافضي یا شیعه دي یا حضرت علي(رض) ته په نورو دریواړو خلفاء فوقیت او عظمت ورکوي. لکه چ ارزاني خو شکي وائي.

لـــــــس یـــــــاران د د چـــــــراغ وو
د جهـــــــــان وو نـــــــــه ضـــــــــیا

ابـــــابکر غــــــار يـــــــار وو
عمـــــر عـــــدل کـــــه ر ـــــتيا

يــــو عثمــــان بـــــل ئـــ علـــــى وو
يـــــو شـــــجاع بـــــل پــــه حيـــــا
(ديوان ارزاني خو ښکي ص ۲۲۲)

همدغه شان د رو اني مکتب نمائنده شاعر او غ ارزاني خو ښکي د لورو مذهبونو باره کـ وائي.

بـــــــل لـــــــور دي مذهبونـــــــــه
لـــــــــــور واړه چراغونـــــــــــه

پـــه کتـــاب کـــ بيـــان شـــوي
ز بـــــه ئـــــ وکـــــ مه نومونـــــه

دغـــــه چـــــراغ د دوي بـــــل د
چـــ ئـــ نـــه مـــومي در بـــل د

امــــام اعظــــم بـــــل شـــــافعي د
بـــــل مالـــــک د بـــــل حنبـــــل د

(کليات ارزاني ص ۱۰۹)

د رو اني مکتب نورو شاعرانو هم د خپلو عقيدې او مسلک په بابله د خپلو خپلو خيالاتو ر ندؤنه ډ ره په ډول سره کړې ده.

د رو اني مکتب بل مشهور شاعر دولت لواڼي هم د دغه خيال ر ندونه په داسـ ډول ک ې ده.

ابـــــابکر(رض) يـــــار ر ــــــتونـ
ســــر حلقـــــه د ــــديقيان د

عمـــر(رض) عـــدل پـــه اخـــلاص کـــا
ميـــــر ســــردار د اميـــــران د

علـــي (رض) خـــدائـ ســخي شـجاع کـــا
هــــم ســـــتار هــــم پهلـــوان د

(د دولت ديوان ص ۷۵)

ز دولــت ســني مــذهب چهــار يــار منمــه
هم په خدائـ رسول(ص) راوړ د ايمان ما

(دولت ديوان ص ۱۹۷)

هم ددې مکتب بل نمائنده شاعر علي محمد مخلص چا چ د بايزيد رو ان په حالنامه ک مناسب اضاف هم ک ې دي. هغه وائي:

ذال، ذاکـــر شــــه ذکـــر زده کــــ ه
د ســــــنيانو لار ســــــره کـــــــ ه

وســــکه ســـــم درومــــــه پــــه لارې
نـــــــور باطـــــــل دي مذهبونـــــــه

(د وا ل رو اني الفنام مخونه ٤٤ – ٥٢)

د رو اني مسلک بل شاعر قاسم علي خان اپريد ليکي:

قاســـم علـــي ز غـــلام د چهـــار يـــار يـــم
برابـــــر لـــــور لامـــــع وو اقربـــــا

(قاسم علي خان ديوان قلمي نسخه)

قاسم علي خان د لورو مذهبونو باره ک ليکي:

پــه مــذهب ر ــتيا ســردار امــام اعظــم
دي ســني تــه قــول درکــار امــام اعظــم

رافــضي پــه ســبب کوفــه اهانــت کــا
نــ پــوهيږي پــه اســرار امــام اعظــم

قاســم علــي نــور پــه واړه مــذهبونو
مکـــرر مـــذهب اخيـــار امـــام اعظـــم

مينــه هــم زمــا دې وي پــه آل ا ــحابو
پ ـشوا د ا ـحابان ـديق اکبـر د

دو م يـار مـشهور باعـث عـدالت شـو
سـر حلقـه د عـادلان حـضرت عمـر د

او عثمـان ابـن عفـان ئـ در م يـار وو
لـورم ئـ مرتـضی علـی حيـدر د
(د قاسـم علـي خـان
قلمي ديوان)

د رو انيانو د شاعر نه دا خبره ر نده شوه چ د هغوي په کلام ک او په عقا دو ک د رافضي، اسماعليه نظريه نشته. که چ ول رو انيان خلفاء راشده ته د هغوي لوړ مقام ورکوي او مون وليدل چ د هغوي په کلام ک اول حضرت ابوبکر ديق(رض) بيا عمر(رض) ، حضرت عثمان(رض) او بيا حضرت علي(رض) ستائي او دا ن ده چ حضرت علي ته په دې نورو عظيمو خليفا انو فوقيت ورکوي. او مون ورو چ رو انيان د شرعي احکامو تابعداري کوي. د امام ابو حنيفه(رح) په مسلک دي. او سني عقيده لري.

بايزيد انصاري باندې بل الزام د تناسخ د عقيدې د . تناسخ د يو وجود روح بل ته منتقل ک دو ته وائي. او هندوانو ک دغه نظريه کاره ده. هغوي ورته خپله ژبه ک سام سارا وائي. او مطلب ئ دا د چ ژوند ن ختم ي بلک د بل يز په شکل ک ر ند ي.
اخون درو زه بابا مخزن ک ليکي:
"اين ملعون بر عقيده مذهب تناسخ رفته بود او اتباع خويش را برين مضمون دعوت مينموده که بعد از مردن حيوانات اين اشخا ی وری و منفی و نابود

خواهد گشت و ارواح در ورت دیگر در ورت
حیوانیه خواهد در امد. ١٠

ترجمه:د ملعون د تناسخ عقیده لرله او دا خیال ئ وو چ بعض ناهـ ار انسانان د مرګ نه پس د حیواناتو په شکل ک پ دا ک ي.

دا خبره د اخوند درو زه بابا وړاندې داس ذکر کوي:

"بعد ازان بهند توجه نموده چون درموضع جلندر رسیده
زنی را خواسته از مردم افغانان بودی شمسی نام اما با
ملا سیلمان اورا ملاقات افتاد بعد از حبت روز
چند او را کافر مطلق گردانید و مجالسته جوگیان نیز
اختیار کرده و عقیده تناسخ و اوتار جوگیان را ور دل
خود ممتکن ساخته." ١١

ترجمه: بیا د هند جلندر ته لاړ. او د شمسي نوم افغان په واسطه ئ مُلا س لمان سره ملاقات وک و. د هغ سره د و ور حبت په وجه ئ ګفر او د جو یانو مجلس اختیار ک و او د تناسخ او اوتار او جو یانو عقیده ئ زړ ته پر وته.

د دې خبرې په ثبوت ک سید تقویم الحق کاکا خ ل د مخزن په مقدمه ک د حالنام په حواله لیکي:

" خلیل ووې چ دا یدړان بعض ستاسو مور پلار دي
او بعض نیکونه او فریاد کوي چ د کون و یتیمانو
مالونه په زور م خورئ. په ژوند ک د خدائ معرفت
حا ل ک ئ. ک داس مو ون ک ل نو د مرګ نه پس به د
"انسانیت جامه " و ن مومئ." ١٢

د دې الزام په جواب ک دوه خبرې اهم دي. یو دا چ په حالنامه ک د تناسخ د عقیدې په حواله مستند دلیل نشته. او د خلیل باره ک چ کومه خبره د حالنام مؤلف ک ې ده نو خلیل یـک ده چ د بایزیدمرید وو او د

شینوارو د قوم مشرانو ته ئ دا خبره ک ې وه چ پردي مالونه خوړونکي به د ناورو او یدړانو په شکل ک وي. اوس دا هم ک د شي چ دا ئ د هغوي د ویرولو د پاره ک ي وي او که داس ن هم وي نو د یو س ي د خبرو په وجه ول تحریک ته دغه نسبت کول ن دي ښکار. که چرې بد عادت او کردار ته د ناور توب نسبت وشي نو د دې مطلب د تناسخ د عقیدې هر ز ن د .
بله خبره دا ده چ بایزید کله د هند سفر ک د نو دا د هغ د واړ دور وو او لا د پیر مقام ته ن وو رس دل او نه ی هغه وخت د خپل مسلک یا تصوف تبلیغ کولو نو د هغه وخت او بیا د پیر کامل د وخت حالاتو ک ډ ر فرق لرل غیر یقیني خبره ن ده. نو کله چ یقیني ورت کاره ن شي. نو دا محض الزام ل ښکار دي. بل دا چ د رو انیانو خیال دا د چ د عمل او کردار په وجه ناور توب او انسانیت د ن چ د ظاهري شکل و ورت په وجه.
د بایزید نه وړاندې بزر انو هم دا قسم خیال لرل د . تذکیرالانصار ک علي محمد انصاري د ش خ الاعظم پیر ولي چ د بایزید مشرانو ک د د هغ باره ک لیکي:

> "ایک روز حضرت شیخ ایک شخص کے متعلق فرماتے تھے کہ اس شخص کا باطن کتوں کا سا معلوم ہوتا ہے۔ اخر اس کی یہ حالت ہوئی کہ وہ کتوں کی طرح ٹانگ اُٹھا کر پیشاب کرتا تھا۔ حضرت خواجہ نقش بندی قدس سرہ فرماتے تھے کہ پیغمر علیہ السلام کی دعا کی برکت سے اُمت محمدیہ سے صورت کا مسخ ہونا تو موقوف ہوگیا۔"۱۳

ترجمه: یوه ورځ ش خ د یو س ي متعلق وفرمائیل چ د دې س ي باطن د سپي په رن ه معلومې ي، اخ ر د هغه س ي دا حالت شو چ د سپي غوندې به ئ د

متيازو په وخت پ ه وچتوله. حضرت خواجه نقش بندي به فرمائيل چ پ غمبر عليه السلام د دعا په برکت د محمد(ص) د اُمت شکل مسخ ک ځل ختم شول.

دغه خيال د رو انيانو هم د او هم دغه هومره عقيده لري

حافظ عبدالقدوس د خ ر البيان په مقدمه ک ليکي

چ : د تناسخ او باطنيه ؤ د تعليماتو ذکر د د په موجوده کتابونو ک ن شي موند .[١٤]

دا خبره کاره ده چ د تناسخ د عقيدې باره ک قوي شهادتونه نشته او د يوې افواه ح ثيت لري که چ د هغ او نورو رو انيانو په اثارو ک دغه ر ن ه قسمه خبرې نشته.

"د هغ د تناسخ د عقيدې هم چرته ثبوت نشته په دې وجه مون دا وئيل شو چ دې دواړو بزر انو(پير بابا او اخون درو ږه بابا) د ډ رې سختۍ غلو نه کار اخست د او د بايزيد په حالاتو ئ دومره ردونه غور ولي دي چ د حيح واقعاتو طالب ته پک ډ ر مشکلات پ ي."[١٥]

اخون درو ږه بابا وائي چ بايزيد د حشر، قبر، جنت او دوزخ نه منکر وو. او ليکي چ :

"په دا هس مکارونو لباسونه خلق ئ ول ک ل ب حسابه، کل مردان زنان غره شو هر چ د و ويره نشته د غذابه د منکرؤ له ژوندونه له راطه، له ميزانه له دوزخه. د و ساعت بهـ ت د او دا بد ساعت دوزخ د هغه ک ه چ د وي خو ه."[١٦]

که چرې مون دې الزام ته غور وک و نو که هغه وخت کش د بايزيد دغه عقيده وه نو پکار ده چ رو اني ليکونو ک دغه نظريه وه خو که مون خ رالبيان و ورو يا د پير رو ان نور کتابونه ولولو يا نورو رو انيانو ته ير شو نو دا قسمه خبرې د هغوي په تعليماتو ک نشته. هغوي د شريعت پوره تابع دي.

خير البيان او نور اثار ئ د شرعي احکامو نه ډک دي. خير البيان ک مون عنوانات، د عذاب د ور، د راط، عذاب د قيامت، د اسلام پنځ بنا، واجب او سنت او د فقهـ مسئل وينو او دا هم کاره کوي چ د امام ابو حنيفه په مسلک او مذهب دي.

د حلول نظريه:

د حلول مطلب د چ انسان د خدائ په وجود ک تحليل شي يا الله پاک د انسان په جامه ک حل شي او يوشي. دا عقيده لرونکي د پخوا نه موجود دي. په دې اړه محمد ديق روهي ليکي:

"د حلول پلويان وائي چ خدائ په ولو شيانو ک حلول ک او يک حل شو د لکه خوږ والی په خرما ک له اتحاد او حلول خه مراد دا د چ دوه شيان داس يو تر بله شي چ په حکم ک يو شو و ي."۱۷

د حلول د نظري ابتدا د عبدالله بن سبا نه کي ي. د حضرت علي(رض) د قتل باره ک ئ وئيل چ د هغه په شکل ک شيطان وژل شو د. او هغه اسمان ته ختل د او تر دې چ د علي(رض) په الوهيت ئ عقيده لرله.

اخون درو زه بابا چ په بايزيد کوم الزامونه ل ولي وو نو داس ب ايه هم ن وو که چ د هغ باز شت هغه دور ک خور وو. او بل دا چ ول الزامونه ئ بيخي رد ک دل هم ن شي. د دغه مخالفت په بنياد ن محققينو درو زه بابا د مغلو مل ر ل د .

ډاکټر يار محمد مغموم ليکي زما په خيال داس وئيل به مناسب وي چ مغل د بايزيد او نورو رو انيانو مخالفت ته اخون درو زه بابا پارولي وو.۱۸

هم په دې اثر ک وراندې ليکي :

"د مغلو سره د اخون درو زه "راشه درشه " د دوي د هغه
کردار په هکله شکونو ته تقويت ورکوي. چ دوي د
بايزيد انصاري او نورو رو انيانو خلاف لوبولو."[١٩]

د ډاکر يار محمد مغموم ب دې خبرې سره په ه ورت اتفاق ن شي
ک ه چ د مغلو سره د اخون درو زه تعلق د پير رو ان سره دشمني
کاره کوي.

اخون درو زه بابا د شريعت او طريقت عالم د . او مخالفت ئ رف مذهبي
وو. او دغه دواړه بزر ان زمون د پاره يو شان محترم دي.او د يو د دفاع د پاره
د بل مخالفت مون سره ن ائي. البته کوم خبرې چ ر تون دي هغه
مخ ته راوړل پکار دي.

يو خبره ده که چرې اخون درو زه بابا د دومره لوئ رو اني تحريک چ مغل
ئ پوزې له راوستي وو مخه نيوله نو پکار ده چ تاريخ دا هم کاره ک
و چ درو زه بابا ته د دې بدل ک ومره مراعات او جا يرونه او عهدې
ورک شوي دي. تاريخ خو دا ثابتوي کله چ يوسفزي د مغلو د لاسه در په
در وو نو اخون درو زه بابا هم هغوي سره ک ه په سر وو. نو بيا په اوچ زور د
مغلو مل ر کول ئ مناسب ن دي.

د مغلو سره د رو انيانو د جن بنيادونه نور هم وو. پير بابا، مُلا زن ي او
اخون درو زه بابا خو په بايزيد د مغلو سره د جن نه وړاندې هم اعتراضونه
لرل. د مرزا حکيم په غو تنه د قاضي خان سره د بايزيد سوال جواب خو د
مغلو سره د بغاوت نه وړاندې وو.داس کوم تاريخ د چ دا ثابتوي چ
مغلو په دغه بنياد رو انيانو سره جن ونه ک ي دي که چرې د بايزيد مغلو سره
راشه درشه وو يا د هغوي دعوت ئ قبلولو نو دا کومه د جرم خبره ده.

رو انيان او پ تو ادب نوم کتاب ک ډاکر يار محمد مغموم ب د
بايزيد او مغلو ترم ن ه جن اسباب ک ليکي چ کله د توئي نوم قبيل

خلق د بايزيد مريدان شو نو هغوي يوه قافله لوټ ک ې وه چ د جن سبب شو.

"په هغوي يوه قافله راپ ه شوه. چ د سودا ر سامان ئ د هندوستان نه کابل ته وړلو. هغوي د قافل غ و ته په سزا ورکولو ک انونه په حقه ل. که چ د هغوي په نظر ک د قافل غ ي د دنيا په مينه ک ډوب وو او د اخرت ورسره ه فکر ن وه. هغوي د قافل نه پو تنه وک ه چ دا اسباب چرته وړئ؟ هغوي وئيل کابل ته. دوي وئيل بيا به کوئ. هغوي وئيل د هغه ايه به نور مال رابار وو. دوئي وئيل تاسو په دنيا پورې زړ ت ل د . د هغوي مال ئ لوټ ک . د قافل رخت ئ په زمکه خور ک او اسونه ئ پرې اوزغلول. وئيل ئ دا دنياوي مال د . او د ساتلو ن د . هغوئي په ت ته کابل ته لاړل او د کابل بادشاه مرزا حکيم ته ئ شکايت وک چ پ تان راجمع شوي دي. او پير رور ان توره راپورته ک ې ده. د هغ په مشر ک پ تنو په مون حمله وک ه او زمون مال ئ لوټ ک ."٢٠

دغس معصوم خان د مرزا حکيم په حکم بايزيد پس شو او د جن سبب شو.او د دې نه پس د جن ونو يوه لويه سلسله روانه شوه. تاسو و وړئ چ د ډاک ر ب دواړو خبرو ک ومره تضاد د .

د حلول باره ک د ولو نه اول د اخون درو زه بابا اعتراض ته ير کيږ و. هغه ليکي:

"معرفت د د دغه وو ارواح ئ خدائ کاؤنه، ارواح ذات کالبوت فات دي د ملحدو د کافرو د جو يانو. مؤمنان د وپوهيږ ي دا اقوال دي د ملحدو د کافرو د جو يانو. خدائ په عقل ن ک وزي د س يو د پيريانو. اه ئ دا وئيل يارانو

خدائ په خلق ک محو شو . لکه مال ه په اوبو ک یا دا
نؤ په یاهونو له هر چا سره یو شو ."٢١

دغسې په تذکرة الابرار والاشرار ک وائي:

"کفر این متمرد آنکه کل اشیاء موجود را خدا می گفتند
و مخلوقات وری را ذات خدا می دانستند."[٢٢]

ترجمه: کفر د بایزید دا وو چ د ول یزونو ته خدائ وئیل او وري مخلوق ئ د خدائ ذات لو.

د وراندې نه د حلول نظریه او د بایزید په حلول ک دومره فرق د چ بایزید خا انو یعن د خپل تصوفي مسلک پورې اړه لري او عام خلق په دغه قطار ک ن شاملوي. پیر کامل او د هغ پیرو کار چ د بایزید د اکلي شوې مقامونو نه تر شوي وي دغه اهلیت لرل شي. د وحدت او سکونت په مقام ک د الله ذات سره یو کیدلو نه هم دغه د حلول بوي را ي او ان د الله نه بیل ل یعن د دو م تصور هم شرک ي.

بایزید انصاري په خ رالبیان ک دا خبره کاره ک ې ده.

"یادوي زما هستي په هغه یاد چ د د هستي زما په
هستئ ک ورکه شي او ورک دې که ان، ان د
وجود د ادمیان."[٢٣]

وراندې لیکي:

وره! ورمندن په عارف موحد هغه د چ خپسر له ی ان ئ پس ترو خلاص ویني له بند ئ ورله ناهان، په بند ئ زماپه نظر مشرک شي. په پر ولو کافر شي د ادمیان.[٢٤]

د اسلام مطابق کله چ طریقت د شریعت تابع ن وي نو هغه بیا د منلو هم ن د او په هر حال ک د به د اسلام د تعلیماتو مطابق وي.

داتا نج بخش لیکي !

"د طریقت د تمام مشائخو په دې اتفاق دی چې هر حال کې اولیاء د انبیاؤ متتبع او پیروي او د هغوي د تعلیماتو تصدیق کونکي دي. ځکه چې د ولایت انتها ده هغه د نبوت ابتدا ده. تمام انبیاء لازمي طور سره اولیاء دي مګر هیڅ یو ولي نبي نه شي جوړېدی."[۲۵]

که چرې مونږ دغې نظریې له د دحدة الوجود نوم ورکوو نو بیا د دغې نظریې په وجه په بایزید د کفر فتوی لګول کوم مناسب نه دي نو د دې د مقامونو د ترتیب نه په دې خبره ستر پوهول ممکن هم نه دي. د وحدة الوجود په جامه او دومره واضح مقامونو کې نا فرق کول ګران کاري نو بیا هم که مونږ د تصوف په دائره کې بند نه کړو نو جواز ورله پیداکول کیږي ناشونې نه دي نو اسان کار هم نه دی. دا خبره ښکاره ده چې تصوف د خاصو خلقو او خلوت خبرې دي مېدان ته راوستل ئې مسئلې پېدا کوي. ځکه چې سالک د کومو مرحلو نه تېرېږي د عام سړي د ادراک نه بهر وي. او د هغې ثابتول او په خلقو منل ممکن ځکه نه دي چې کوم ځوک دغه مقام نه تېرېږي نه شي نو عقل ئې نه مني. د توحید علم د بیانه بهر وي. دې باره کې خواجه محمد روښاني لیکي:

د فقیــــر وا ســـل د زړ لـــه متنـــه لولـــه
د دریــاب محرمــان ـــوک دي بـــ غوا ـــه[۲۶]

چـــ واقــف د خپــل وجــود پــه کائنــات شــوم
د نفـــي رمـــوز مـــ ولیـــده اثبـــات شـــوم

معرفــت مــ پــه لاهــوت کــ نــ ـــائیږي
اوس د عقــل مېــدان کــم د نـــ زیـات شــوم

ارادت مـــــ د ناســـــوت پـــــه تماشـــــه د
پـــه خپـــل حکـــم عمـــارت د کـــل ـــفات شـــوم

د وا ل ديوان، ص ۱۱

کـــه وتـــا و تـــه د ســـتا خـــاطر نـــ ان کـــ م
پـــه نظـــر بـــه دې خـــراب خـــاطر د ـــان کـــ م

پـــه ا ـــلي حـــساب د هرچـــا حـــق پـــه ـــائ د
د هـــــاتف پـــــه دود خبـــــرې د اســـــمان کـــــ م

د وا ل ديوان، ص ۹

خ خبيـــــــــــر علـــــــــيم رقيـــــــــــب د
د تـــــــر تـــــــا و تـــــــا قريـــــــب د

ديوان علي محمد مخلص، ص ۸۹.

خپـــــل وجـــــود کـــــــ ئـــــ وغـــــواړه
شـــــاه نـــــزدې حبـــــــل الوريـــــــده

(ديوان مرزا خان انصاري، ص ۳)

د وحدة الوجود مطلب دا نـ دي چـ هر . له دې د الله تعالٰی درجه ورکـ شي. مولانا عبدالحق حقاني دهلوي ليکي:

"بعض صوفیاء کرام جو وحدت الوجود کے قائل ہیں اس سے یہ نہیں ثابت ہوتا کہ یہ مخلوقات عین خالق ہے۔ اس لئے کہ وہ وحدت

> الوجود کے قائل ہیں جس کے معنی یہ ہیں کہ سب کی ایک ہستی
> ہے۔ یعنی اللہ کی ہستی سے خلق موجود ہے۔ اور فی نفسہ کچھ
> نہیں"[۲۷]

کله نو د وحدت الوجود مطلب دا نـ د چ بنده دې د الله تعالیٰ ذات کـ ورک شي یا حلول وکـ ي. او دا نظریه لرونکي د حلول نه انکار کوي او منونکي ئـ نـ دي. د دې وضاحت ډاکـ ر پرو ز مهجور داسـ کوي.

> "وجودیان هم باوجود د دې چـ هر موجود هغه ـي د اتحاد او حلول نه انکاریان دي. د هغوي په نظر کـ هر موجود هغه د نو دا د وجود په حواله د کله په حقیقت کـ وجود "یو حقیقي وجود" د . دا هر . کله کاري دا رف د دغه یو وجود په اساس دي. کله چـ د دغه یو وجود نه علاوه موجودات خپل مستقل وجود نـ لري. دا حقیقت کـ معدودات دي."[۲۸]

د حلول د نظریـ مخالفت دولت لوا داسـ کوي:

> د توحیـد و نـا مـ شـوه پـه زړ نزولـه
> مبـراء ده د الحـاد او لـه حلولـه
>
> د دولت لوا ي دیوان، مخ ١٤٦

> "په دې ډول د هغه په حلولیه افکارو کـ هم د هغ د وفیانه سیر و سلوک په پ اوونو کـ یو تداخل وینو، خو زمونـ په عقیده زیات باور پردې دي، چ د هغه حلول هم د هغه د سیر و سلوک تابع دي او نوموړي انسان له خپلو فکري عالي مدارجو خه ویني. د هغه د انتلوژي او معرفت مهمه او اساسي نقطه هم په دې برخه کـ پرته او ائـ لري."[۲۹]

د ذکر شوو الزامونو جوابونه د رو اني مکتب د اثارو په پ ـدا ک ـدو په وجه زمون مخ ته راغلي دي. د جوابونه خو بايزيد رو ان په خپله ک ي دي او د جوابونه د هغه د پيرو کارو په وجه کاره شوي دي.چ خو د دوي د اثارو او تعليماتو په ر ا ک بيخي هوائي خبرې دي. او که په نو ک نا حقيقت کاري نو هغه هم په بايزيد باندې د کفر الحاد او دغسې نورو سنـ ينو الزامونو بنياد نـ ر ي. د بره ذکر شويو الزامونو نه علاوه که پرې د و د مريدانو کولو الزام د نو دا هم د هغ کمزور اړخ خو ک د شي خو کافر ک ـدل پرې نـ شي. يا ک د موسيق خبره ده نو اسلام ک د هغ د پاره نجائش موجود د . او ډ رو لويو لويو عالمانو لکه امام غزالي او نورو پرې د حيح حديثونو په ر ا ک پرې خبرې ک ي دي. او د وفيانو په تصوف ک خو د موسيق د پخوا نه ډ ر لوئ ح ثيت د . نو رف بايزيد پرې رمول نـ دي پکار. د هغ تعليمات د اسلام، شرع او فقه مطابق دي او هغه سني عقيده لرونک موحد شخصيت د .

حوال

١ رفيع، حبيب الله، الفنام د وا ل رو اني، کابل، داطلاعاتو او فرهن وزارت، کال ٢٠٠٩ء ص ٣

٢ فقير ، فقير محمد، د قاسم علي خان اپريدي ديوان، تدوين و تحقيق، ا م فل مقاله، اسلام اباد، علامه اقبال اوپن يونيورس ي ، ٢٠١٢، ص ٨٨

٣ مهجور، پرو ز خو شکي، د ارزاني خو شکي کليات، پ تو اک يمي پ ور يونيورس ي، ٢٠٠٥ء، ص ٧٣.

٤ مغموم، يار محمد، ډاک ر، دپ تو وفيانه شاعري، مشموله، پ تو، جنوري – مارچ ٢٠٠٧ء ص ٨٤.

٥ اخون درو زه، تذکرة الابرار والاشرار، پشاور، اداره سرحد . سن ندارد ص ١٦٢.

٦ اخون درو زه بابا، مخزن، پ ور، پ تو اک يمي پ ور يونيورس ي، دو م چاپ، ١٩٨٧ء، ص ١٢٨

٧ امير علي، جس س، سپرټ آف اسلام، ترجمه قاضي هدايت الله او ډاک ر اقبال نسيم خ ک ، پ ور، پ تو اک مي، ١٩٨٦ء ص ٥٤٥.

٨ ه واد مل ، زلم ، په هند ک د پ تو ژب او ادبياتو د ايجاد او ودې پ اوونه ، لاهور، شرکت پرن ن پريس ، دو م چاپ ، ١٣٧٣ هـ، ص ١١٨

٩ عبدالشکور ، پوهاند ، د دولت لوا ي ديوان ، دانش خپرندويه ، ولنه دو م چاپ ، ٢٠١٢ء، مخ ٤٣٤

١٠ اخون درو زه بابا، مخزن پ ور، پ تو اک يمي پ ور يونيورس ي، دو م چاپ، ١٩٨٧ء، ص ١٥١

١١ تذکرة الابرار والاشرار ، ص ١٣٧

١٢ همدغه ص سد

١٣ انصاري، علي محمد، تذکيرالانصار، مترجم مرزا هادي بيگ، لاہور، المکتبہ العلميہ،ا ل نسخہ ١١١٨ھ ص ٤٥

١٤ عبدالقدوس، حافظ، مقدمه خيرالبيان ص ١١٩

١٥ اکبر، عبدالاکبر خان، رو انيان د مغلو تاريکيان، سن ن دارد. ، ص ١٢٥.

[16] مخزن، ص ١٣٢

[17] روهي، محمد دیق ، رو ان پ ژندنه، ١-٢ ه، کابل، د علومو اک مي ، ١٣٤٧هـ ش ، ص ٢٦

[18] مغموم، یار محمد، ډاک ر، رو انیان او پ تو ادب، پ تو اک یمي پ ور یونیورس ي ، نومبر ٢٠١١ء، ص ٦٢٦

[19] هم دغه، ص ٦٢٧

[20] هم دغه، ص ١٧٨، ١٧٩.

[21] محزن ، ص ١٣١

[22] تذکرة الابرار والاشرار، ص ١٤٩

[23] بایزید انصاري ، خیرالبیان، دو م چاپ، پ تو اک یمي، پ ور یونیورس ي، ١٩٨٨ء، ص ٤٠٣.

[24] همدغه ، ص ٤٠٦

[25] سید علي هجویري، داتا نج بخش، کشف المحجوب، مترجم، فقیر محمد عباس قادریه، پ ور، ز ب ارټ پبلشرز، ٢٠٠٣ء، ص ٣٢٥ – ٣٢٤.

[26] د وا ل رو اني دیوان، ص ٢٤.

[27] مولانا عبدالحق دہلوي، عقائد و اسلام، لاہور، اداره اسلام ات، اشاعت اول، ۱۹۹۶ء، ص ۳۰

[28] مهجور، پرو ز، ډاک ر، مقدمه دیوان ارزاني خو شکي، مخ ١٣٤

[29] کر ر، محمد اکبر، په حالنامه ک د بایزید رو ان عرفاني او فلسفي ره، دو م چاپ، دانش خپرندویه ولنه،٢٠٠٦ء ، ص ١٧٤.